

“Kavanozu Açan” Erkeklerle “Kafasını Kullanabilen” Kadınlar: Erkek Üniversite Öğrencilerinin Erkeklik Müzakereleri

Meral Gezici Yalçın * ve Veysi Tanrıverdi**

Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Özet:

Biz bu araştırmada erkekliği anlamak için sosyal psikolojik ve sosyolojik yaklaşımları bir araya getiren kuramsal bir çerçeve çizmeye çalıştık. Erkeklik olgusunu çözümlmek için söylemsel psikoloji, sosyal kimlik kuramı, kendini-kategorileme kuramı ve hegemonik erkeklik yaklaşımını sentezlemeyi hedefledik. Bu kuramsal çerçeveye dayanarak erkeklerle üç odak grup görüşmesi gerçekleştirdik. Toplam 18 lisans öğrencisi çalışmamıza katıldı. Odak grup görüşmelerinin tamamını deşifre ettikten sonra tematik analiz ve söylem analizi tekniklerini kullanarak veriyi analiz ettik. Alanyazında daha önce bulgular ve tartışılan erkeklik temalarının katılımcılarımız tarafından farklı söylemlerle ortaya konulduğunu gözlemledik. Erkekliğe yaklaşmak için oluşturduğumuz bütüncü teorik çerçeve, elde ettiğimiz görgül bulguları betimlememizi sağladı, diğer bir anlatımla, erkeklerin erkekliği anlamlandırma ve bunu çeşitli söylemsel stratejilerle ortaya koyma pratiklerini anlamlandırmamıza yol açtı.

Anahtar kelimeler: Erkeklik(ler), erkek kimliği, kimlik müzakereleri, söylemler, tematik analiz

* Dr.Öğr. Üyesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, meralgezici@gmail.com

** Arş.Gör., Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, veysitanrıverdi1998@gmail.com

“Jar Oppening” Men and Women Who “Can Use Their Brains”: Male University Stutents Masculinity Negotiations

Meral Gezici Yalçın * ve Veysi Tanriverdi**
Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Abstract:

In this research we established a theoretical framework that brings together social psychological and sociological approaches to understand masculinity. We aimed to synthesize discursive psychology, social identity theory, self-categorization theory and hegemonic masculinity approach to analyze the masculinity phenomenon. Based on this theoretical framework, we conducted three focus group interviews with men. A total of 18 undergraduate students participated in the research. After transcribing the entire focus group interviews, we analyzed the data using thematic analysis and discourse analysis techniques. We observed that the topics of masculinity as found and discussed previously in the literature were put forward by our participants in their different discourses. The complementary theoretical framework we have put together to approach masculinity allowed us to describe the empirical findings we have obtained. In other words, we made sense of men's interpretation of masculinity and their practice of putting it into various discursive strategies.

Keywords: Masculinities, masculine identity, identity negotiation, discourses, thematic analysis

* Dr.Öğr. Üyesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, meralgezici@gmail.com

**Arş.Gör., Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, veysitanriverdi1998@gmail.com

Erkek doğmakla erkek olmak aynı şey midir? Erkek olmakla, erkeklik ve erkek-egemenlik arasında nasıl bir ilişki vardır? Erkeklik, erkeğin doğasında bulunan özellikler midir, kurulan bir kimlik midir, kazanılan bir pozisyon mudur yoksa erkeği de kadın kadar ezen bir ideoloji midir? Buna benzer soruların yanıtları alanyazındaki diğer kaynaklarda aranabilir (örn., Atay, 2004; Carrigan, Connell ve Lee, 1985; Connell, 1995, 2014; Kandiyoti, 1997; Kimmel, 1987; 1996). Erkeklik sosyolojisi (örn., Connell ve Messerschmidt, 2005) erkekliği anlamak için önemli kuramsal açılımlar sunar, ancak psikolojinin bu alana katkısı oldukça sınırlıdır. Bunun nedenlerinden biri, psikolojide uzun yıllar kadınlarla erkeklerin bilişlerinde ve davranışlarında ne tür farklar olduğuyla ilgilenilmiş olmasıdır. Biyolojik, evrimci, psikoanalitik, davranışçı veya bilişsel bakış açılarıyla toplumsal cinsiyet farklılıklarına dair çeşitli açıklamalar yapılır. 1936'ya kadar cinsiyetler arası zekâ farklılıkları konusunda yapılan çalışmalar psikoloji alanına damgasını vurur, 1980'lere kadar ise cinsiyete özgü kişilik özellikleri [*traits*] yaklaşımı benimsenir (Helgeson, 2012). Sonraki yıllarda cinsiyet ayrı bir sosyal kategori olarak ele alınmaya başlanır, ancak, cinsiyet farklılıklarını test etmek için katılımcıların cinsiyetlerini sormanın ötesine pek geçilemez. Bu anlamda, Deaux ve Major'un (1987) ileri sürdüğü sosyal psikoloji modeli, bağlamın önemini vurgulamasıyla diğerlerinden ayrılır. Ancak, bu modeli temel alan araştırmalara pek rastlanmaz. Psikolojide, özellikle de sosyal psikolojide toplumsal cinsiyet çoğunlukla sosyal roller kuramı (Eagly ve Wood, 2011) çerçevesinde ele alınır.

Erkekliği doğrudan ele alan psikoloji kuramları sınırlı olsa da sosyal psikoloji alanında ortaya konmuş kuramların erkekliği anlamaya katkıda bulunabileceği ileri sürülebilir. Bu nedenle biz bu çalışmada, bir yandan sosyal psikoloji kuramlarını, bir yandan da erkeklik sosyolojisi alanında ileri sürülmüş hegemonik erkeklik kavramsallaştırmasını sentezlemeye çalıştık. Bunun için, sosyal kimlik kuramı (Tajfel ve Turner,

1986), kendini-kategorileme kuramı (Turner, Hogg, Oakes, Reicher, ve Wetherell, 1987), söylemsel psikoloji (örn., Potter ve Wetherell, 1987) ve hegemonik erkeklik (Connell, 1995; Connell ve Messerschmidt, 2005) bakış açısını bir araya getirdik. Önerdiğimiz bu kuramsal çerçeve şu şekilde özetlenebilir:

Erkeklik olgusuna birey-içi süreçler, gruplararası süreçler ve kültürel süreçler birlikte tesir eder¹. Biyo-psikolojik (birey-içi) süreçleri olan erkeklik, belirli cinsiyet grupları içinde anlamlandırıldığı gibi belirli sosyal gruplara (örneğin sınıflara, etnik gruplara, mekânlara, sektörlere, kurumlara) özgü olarak da anlamlandırılır. Dolayısıyla, erkeklik kesişimsel [*intersectional*] bir belirlenime açıktır. Bir kez bir kategorinin üyesi olarak kendini sınıflama, iç-grupla benzerliğin ve dış-grupla farklılığın abartılmasına dayanan bilişsel bir süreçtir (meta-tezat ilkesi için bkz. Turner vd., 1987). Kadınlık ve erkeklik birbirinin karşıtı olarak değerlendirilerek, bu iki kategorinin toplumsal ve psikolojik farklılıkları abartılır (Atay, 2004). Bir sosyal kategorinin üyesi olarak bireyin kendini sınıflamasına dayanan sosyal kimlik, kategorinin gerektirdiği şekilde (kalıpyargıyla uyumlu olacak şekilde) davranmayı beraberinde getirir; hatta bireyin duyguları ve düşünceleri iç-grup kalıpyargısından etkilenir. Diğer bir anlatımla, bir erkeğin nasıl düşünmesi, hissetmesi ve davranması gerektiği sosyal kimliğin, başka bir ifadeyle, erkekliğin normatif baskısı altındadır.

Erkekliğin sosyal olarak inşası, taklit etme, model alma, pekiştirme, doğallaştırma² gibi psikolojik mekanizmalar yoluyla gerçekleşir. Diğer bir ifadeyle, erkeklik (veya kadınlık) sosyalleşme süreçleri yoluyla (örn., Onur ve Koyuncu, 2004; Kandiyoti, 1997) belirli bir kültüre özgü olarak edinilir/kurulur. Selek'e (2008, s. 9) göre, "Çocuk oyunları, okul takımları, spor oluşumları, arkadaş grupları, aile ortamı, iş alanları, askerlik hizmeti" gibi cinsiyetlendirme mekanizmaları, farklı sosyalizasyonların yarattığı eşitsizliklerin ortaya çıkmasına yol açar. Erkekliğin (ve kadınlığın) kültürel yapıtlar olarak edinim süreci farklıdır (Atay, 2004). Erkekler, sünnet, askerlik gibi kültüre özgü zorlu ritüelleri ve ödevleri geçerek erkekliği başarmak durumundadır (Atay, 2004; Kandiyoti, 1997; Selek, 2008). Örneğin Kandiyoti (1997), Tunus'ta erkek

çocukların kadınlar hamamından sürgün edilerek erkekler hamamına (dünyasına) adım atmasıyla erkeklığe ani ve kesin bir giriş yaptığını belirtir. Benzer bir şekilde, kadınlar (anne ve ablalar) dünyasında şımartılan bir erkek çocuğun erkekler (baba ve abiler) dünyasında ezilmesine dair Ege köyünde tanık olduğu bir olayı da paylaşır yazar.

Öte yandan, bireyin etkilendiği kültür tekil, yekpare ve sabit değildir; kültür de insanlar tarafından kurulur, değişir, dönüşür. Ulus-devleti temel alarak söyleyecek olursak, bir ülkede muktedir [*dominant*] kültür(ler) olabileceği gibi, farklı sosyal gruplar tarafından anlamları farklı şekillerde kurulan madun [*subordinate*] kültürler de olabilir. Çoklu kültürler eş zamanlı tezahür edebilir; hatta bunlar içinde bazıları birbirine tezat bir biçimde kurulabilir. Bunun yanında, erkeklığı (benzer şekilde kadınlığı da) kuran birey pasif bir alıcı değildir hem kültürel normlardan etkilenir hem de bu normları etkiler ve değiştirir. Dolayısıyla, tarihsel olarak değişen erkekliklerden söz edilebileceği gibi, belirli tarihsel dönemlerde egemen olan (hegemonik erkeklik) veya bastırılan çoklu erkekliklerden de söz edilebilir. Deniz Kandiyoti, erkeklikleri belirli tarihsel ve kültürel bağlamlara yerleştirmeyi amaçladığını belirtir. Çünkü “[e]ğer belirli toplumsal bağlamlara dayalı özgül erkeklikler varsa, bu noktada hem süreklilik gösteren hem değişen örüntülerin çözümlenmesi bizzat bu bağlamların somut sorgulanmasında aranmalıdır.” (Kandiyoti, 1997, s. 185). Nitekim eski ve yeni erkeklik anlayışlarının bir karşılaştırmasını yapan yazar, Osmanlı erkeklığı ile Cumhuriyet’in erkeklik idealleri arasındaki farklılıkları betimler. Bazen farklı erkeklik anlayışları bir arada gözlenebilir. Örneğin, “çok karıllığı hiç bilmeyen kuşaklar” ile “kadınlar hamamını hala anımsayan erkekler” aynı zamanda yaşıyor olabilir (Kandiyoti, 1997).

Bunun yanı sıra, biyolojik ve kültürel süreçlerin etkileşimi belirli bağlamlarda belirli cinsiyetlere atfedilen davranışları ortaya çıkarır. Diğer bir ifadeyle, bağlam farklı erkekliklerin ortaya konmasında rol oynar. Çünkü bağlam, bireyin yaptığı sosyal karşılaştırmaları etkiler ve bu karşılaştırmalara bağlı olarak erkeklığın içeriği de değişir. Karşılaştırmaların kim tarafından ([cis – ed.n.] kadın, erkek veya trans), kimlere karşı (referans kişisi veya grubu) ve ne amaçla yapıldığına (öz-

değerini korumak, belirsizlikten kaçınmak gibi) ve bunların hangi söylemsel stratejilerle (meşrulaştırmak, savunmak, itiraz etmek gibi) ortaya konduğuna bağlı olarak erkekliğin farklı içerikleri ortaya çıkabilir. Erkekliğin bağlama özgü bir biçimde beliren bu içeriği de onun eyleme dökülme biçimini (davranışı) etkiler. Dolayısıyla soruyu “kişi için sabit, değişmez, genel geçer bir erkeklikten söz edilebilir mi?” yerine “bağlama özgü olarak değişse de birey için zaman içinde tutarlılık gösteren bir erkeklik anlayışının gelişmesi mümkün müdür?” şeklinde sordüğümüzde, cevaplanması daha olasıdır. Tıpkı toplumda yaygın olarak kabul gören normatif bir erkeklik tezahüründen (egemen sosyal temsil, kalıpyargı veya hegemonik erkeklik kavramlarıyla ele alınabilir) söz etmenin mümkün olması gibi.

Bağlam, aynı zamanda erkeğin ve kadının pozisyon alışlarını (konumlanma) içerir/etkiler. Pozisyon alma (Wetherell, 1998; Potter ve Wetherell, 1987), erkek-kadın, erkek-erkek arasındaki ikili ilişkilerde olduğu gibi erkekler-kadınlar veya [cis – ed.n.] erkekler-translar gibi gruplar arasında da gözlenir. Diğer bir anlatımla, pozisyon alma, kişiler arası ve gruplar arası düzeylerde ortaya çıkabilir³. Wetherell’in (1998) pozisyon alma ile ilgili söylediklerini erkeklik bağlamına uyarlayacak olursak, şunlar söylenebilir: Bireyin pozisyon alması, bir taraftan ideolojik belirlenimler (örneğin erkek-egemenlik veya erkeklik ideolojisi), bir taraftan da kişisel anlamlandırmalar yoluyla mümkün olur. Erkeklerin söylemlerinde stratejik olarak başvurduğu özne pozisyonu, hegemonik normları yansıtır (Wetherell ve Edley, 1999). Hegemonik erkekliğin birçok anlamı olabilir ve erkekler başkalarıyla etkileşimlerinde bu çoklu anlamlardan bazılarını öne çıkarır. Rağbet edilen bir şey olduğunda erkekler hegemonik erkekliği benimseyebilir, ancak başka bazı zamanlarda da hegemonik erkekliği reddedebilir. Dolayısıyla erkeklik, belirli bir erkek türü (bir grup erkeğin karakter yapısı) değil, erkeklerin söylemsel pratikler aracılığıyla pozisyon alma yoludur. Söylemsel psikolojinin eleştirilerini kendi bakış açısına dâhil eden Connell ve Messerschmidt (2005), söylemsel olmayan pratikler (ücretli emek, ev içi emeği, çocuk bakımı, şiddet, cinsellik gibi) içinde de

cinsiyet ilişkilerinin kurulduğunu bize hatırlatır ve cinsiyetler arası hiyerarşiyi besleyen sosyo-yapısal gerçekliği bir kez daha vurgular.

Yukarıda özetlenen kuramsal çerçeve dâhilinde, biyolojik ve psikolojik süreçleri inkâr etmeden, ancak erkekliği biyolojize veya psikolojize etmeden, kültür ile davranış arasındaki sosyal psikolojik belirlenimleri ortaya çıkarmak amacıyla bu çalışma gerçekleştirildi. Bu araştırmada biz, erkeklerin erkeklikten ne anladığını, erkekliği nasıl ortaya koyduğunu, erkeklik içeriklerini nasıl müzakere ettiğini [*negotiate*], erkekliği tanımlarken, anlatırken ne tür söylemlere başvurduğunu betimlemek istedik. Kısacası, bu çalışma, erkeklerin erkekliği nasıl anladığını anlamak için gerçekleştirildi. Araştırma bulgularına geçmeden önce erkeklik sosyolojisi alanına ve erkeklik çalışmalarına kısaca bakmak ve erkekliğin Türkiye hallerine değinmek yararlı olacaktır.

Erkeklik Çalışmaları

Erkeklik çalışmalarının başlangıcı ancak otuz yıl kadar geriye götürülebilir⁴ (Connell, 2014; Edley, 2017). Erkeklik çalışmaları, Edley'nin (2017) ifadesiyle, kadın çalışmalarının kıskırtmasıyla ortaya çıkar. Kadın çalışmaları ise sistem-karşıtı hareketlerin toplumsal bir güç olduğu 68 Hareketiyle birlikte yeni bir ivme kazanır⁵. İkinci dalga feminizm olarak adlandırılan bu dönemde erkeklik çalışmalarının ilk dalga eserlerine rastlanır (Akça ve Tönel, 2011; Bozok, 2009). Erkeklik çalışmalarının kısa tarihi⁶ içinde profeminist yaklaşıma sahip önemli çalışmalar ortaya konulur. Connell'in (1998, 1995, 2014) küresel toplumsal cinsiyet düzeni [*global gender order*] olarak adlandırdığı cinsiyet rejimleri yaklaşımı, bunlardan biridir ve erkekliği anlamada önemli bir kuramsal çerçeve sunar. Avustralya'da lise öğrencileriyle sosyal eşitsizlik üzerine yapılan projeler sonunda hegemonik erkeklik kavramı ileri sürülür (Kessler, Ashenden, Connell ve Dowsett, 1982). 1980'li yılların başında gerçekleştirilen bu alan araştırmaları, okullarda, iş yerlerinde ve köylerde var olan yerel cinsiyet hiyerarşilerinin ve yerel erkeklik kültürünün görgül olarak ortaya

konmasını sağlar. Daha sonra bu görgül bulgular, Carrigan ve meslektaşları (1985) tarafından *Yeni Bir Erkeklik Sosyolojisine Doğru [Toward a New Sociology of Masculinity]* adlı makalede sentezlenir. Çoklu erkeklik ve güç ilişkileri modeli olarak ortaya çıkan erkeklik sosyolojisi, erkek cinsiyet rolü yaklaşımını eleştirerek toplumsal cinsiyete dair sosyoloji kuramlarını bütünleştirir⁷. Connell ve Messerschmidt'e (2005) göre, yapılan bu çalışmalar, bir yandan cinsiyet-rol kuramında olmayan çoklu erkekliklerin ve erkeğin toplumsal cinsiyet kurulumunun karmaşıklığına ilişkin etnografik gerçekliği gösterir, bir yandan da Gramsci'nin hegemonya kavramının geçerliliğine dair kanıt sunar. Hegemonik erkeklik kavramı, erkeklik çalışmaları, erkek egemenlikle ilgili feminist açıklamalar ve toplumsal cinsiyetle ilgili sosyolojik modeller arasında bağlantı kurar (Connell ve Messerschmidt, 2005).

Hegemonik erkeklik, diğer erkekliklerden özellikle de boyun eğici erkekliklerden farklıdır; ancak erkeklerin çoğunluğu tarafından kabul gören erkeklik değildir; azınlık bir grup erkek tarafından icra edilir, fakat normatiftir; erkek olmanın güncel olarak cisimleşmesidir, tüm erkeklerin buna göre pozisyon almasını gerektirir ve erkeklerin küresel ölçekte kadınları baskılanmasını meşrulaştırır. Hegemonya şiddetle değil, kültür, kurumlar ve ikna yoluyla sağlanır. Ancak sabit bir erkeklik yoktur; cinsiyet ilişkileri tarihsel olduğu için cinsiyet hiyerarşileri de değişebilir. Hegemonik erkeklikler belirli durumlarda ortaya çıkar ve tarihsel değişime açıktır. Eski erkeklik biçimlerinin yerini yeni erkeklik biçimleri alabilir. Farklı erkeklikler arasındaki sınırlar belirsiz veya binişik olabilir. Erkeklik, toplumsal cinsiyet ilişkileri yapısına göre örgütlenmiş bir konfigürasyon olarak tanımlanır. Hegemonik erkeklik kavramsallaştırması, sosyo-yapısal faktörleri gözettiği gibi, öznenin pratiklerini de gözetir. Cinsiyetler ilişkiseldir, erkeklik gerçek veya hayali [*real or imagined*] bir biçimde ve kadınlıkla zıtlık(lar) üzerinden kurulur ve erkekliğin kurulumunda kadınlar merkezdedir. Erkekliğin kurulumu, erkeğin hem kendi cinsi hem karşı cins üzerinde tahakküm kurmasıyla sonuçlanır.

Çoklu erkeklikler farklı kültürel bağlamlarda çalışılmıştır. Örneğin, Valdes ve Olavarria (1998; akt. Connell ve Messerschmidt, 2005) Şili'de

tekil bir erkeklik olmadığını, sınıf ve kuşaklara göre değişen erkeklikler olduğunu anlatır. Japonya'daki çoklu erkeklikler, çocuk yetiştirme pratiklerindeki değişim üzerinden ortaya konulur (Ishii-Kuntz, 2003). Gutmann (1996), kamusal erkeklik kimliği olarak görülen maçoizmin Meksikalı erkeklerin yaşamındaki karmaşıklığı maskeleydiğini ifade eder. Türkiye'de yapılan araştırmalar da çoklu erkeklik hallerine işaret eder (bkz. Kandiyoti 1997). Askerlik üzerinden erkekliğin nasıl inşa edildiği (Altınay, 2013; Selek, 2008), erkeklik rol ve tutumlarını (Onaran, Bükler ve Bir, 1998) veya erkekliğin bedensel ve toplumsal aşamalarını (Barutçu, 2013) ortaya koyan çalışmalar, Türkçe alanyazında göze çarpar. Özbay (2013), askerlik, beden, yaş, mekân, sınıf, din ve mezhep, siyaset, spor gibi alanlar üzerinden erkekliğin farklı hallerinin ele alınabileceğini ifade eder.

Bolak-Boratav, Okman-Fişek ve Eslen-Ziya (2017) tarafından kaleme alınan *Erkekliğin Türkiye Halleri* isimli kitap, erkeklik çalışmalarına psikoloji alanından yapılmış önemli bir katkıdır. Kitapta Türkiye'nin kırsal ve kentsel alanlarında yaşayan 18 yaş ve üstündeki evli erkeklerle gerçekleştirilen nitel ve nicel çalışmaların bulgularına yer verilir. Araştırmada erkek katılımcıların babalarıyla, anneleriyle, eşleriyle, çocuklarıyla ilişkileri ve erkeklik alguları incelenir. Nicel çalışmaya 2000 erkek (yaş Ort. = 40.50, SS. = 13.10) katılır. Bulgulara göre, erkeklik rolü büyük ölçüde öğrenilir; aile, din, arkadaşlar ve askerlik gibi faktörler bunda önemli rol oynar. Cinsel deneyim, içki içme, iş sahibi olma veya para kazanma erkeklikle ilişkilendirilir. Sünnet, askerlik, ilk cinsel tecrübe, kendini erkek olarak hissetme açısından önemlidir. Sözel veya davranışsal hakaret, küçük düşürme, aşağılama, namusuna ve şerefine aykırı düşme, erkekliğine gölge düşüren olaylar olarak ele alınır. Erkeklik, otorite, sözünü geçirme, korumacılık, sahiplenme, namus/kıskançlık, güvenilir olma, itibar görme, cinsel iktidar sahibi olma ve işsiz olmama gibi içeriklere sahiptir. Erkeklik öğretileri, namus, şeref, dürüstlük gibi ahlaki değerler ile mertlik, delikanlılık gibi kendini ispat etmeye dayalı özellikler üzerinden inşa edilir. Erkeğin bir işinin olması ve para kazanması (evi geçindirebilme) başarılı olmanın, başka bir ifadeyle, erkek olarak kabul görmenin bir

gereği olarak algılanır. Çünkü “erkek adam karısını çalıştırmaz” şeklinde bir erkeklik normu kabul görmektedir. Araştırmacılar, erkekliğin geleneksel-modernist söylem üzerinden aile içi gündelik ilişkiler bağlamında kurgulandığını ifade ederken, geleneksel söylemin hala çok güçlü olduğunu, modernist söylemin ise soyut kaldığını belirtir. Bu nedenle, yazarlara göre, Türkiye’de erkeklik Batı ülkelerindeki gibi bir kriz içinde değildir.

Bolak-Boratav ve meslektaşlarının (2017) evli erkeklerle yürüttüğü çalışmadan farklı olarak, bu çalışmada, üniversite gençliğinin erkeklikten ne anladığı (erkeklik içerikleri), hangi söylemsel pratiklerle bunu ortaya koyduğu ve diğer erkeklerle erkekliği nasıl müzakere ettiği ele alındı. Ayrıca, Bolak-Boratav ve arkadaşlarının gerçekleştirdiği bireysel görüşmeler yerine bu çalışmada odak grup görüşmelerine başvuruldu. Çünkü, erkeklerin birbirleriyle erkeklik içeriklerini nasıl müzakere ettiğini, ne tür söylemleri ortaya koyup hangilerine itiraz ettiğini görme hedefi güdüldü.

Metodoloji

Bu çalışmada, erkekliğin erkekler tarafından nasıl anlamlandırıldığını betimlemeye olanak veren nitel araştırma yöntemi benimsendi, araştırma tekniği olarak ise odak grup görüşmesi tercih edildi. Odak grup görüşmesi, erkeklerin erkekliğin içeriklerini ne şekilde müzakere ettiğini, hangi söylemlere başvurduğunu görmeye olanak tanır. Başka bir ifadeyle, bir katılımcının ortaya attığı görüşlere dair diğer katılımcıların tepkileri (onaylama, itiraz etme, yeni görüşler ve söylemler ortaya koyma gibi söylemsel pratikler) gözlenebilir.

Araştırma kapsamında üç farklı odak grup görüşmesi gerçekleştirildi. Odak grup görüşmelerine Abant İzzet Baysal Üniversitesi psikoloji ve tarih bölümlerinde okuyan öğrenciler davet edildi. Psikoloji bölümünün seçilme nedeni, Türkiye’de psikolojinin kadın alanı olarak görülmesi ve öğrencilerin büyük kısmının (ortalama

%80) kadınlardan oluşmasıdır (bkz. Arık, 2013). Dolayısıyla, psikoloji bölüm öğrencilerinin modernist değerleri daha fazla benimsemiş olacağı varsayıldı. Tarih bölümünün seçilme nedeniyse, bu bölümde okuyan öğrencilerin geleneksel erkeklik değerlerini daha fazla benimseyeceği varsayımdır. Türkiye'deki tarih ders kitaplarının milliyetçiliği ve milli değerleri (Şimşek ve Alaslan, 2014) öne çıkardığı, milliyetçiliğin de gelenekselcilikle yüksek düzeyde ilişkide (Jost ve Amodio, 2012) olduğu düşünüldüğünde bu varsayım makul görülebilir. Böylece odak gruplarda geleneksel ve modern erkeklik değerlerinin⁸ ifade edilmesine olanak tanındığı düşünüldü. Psikoloji bölümü öğrencileriyle iki, tarih bölümü öğrencileriyle bir odak grup görüşmesi gerçekleştirildi. Odak grup görüşmeleri, beş, altı ve yedi kişiden oluştu; minimum 40 dakika, maksimum 1 saat 17 dakika sürdü. Odak gruplara, yaşları 21 ile 23 arasında değişen toplam 18 erkek öğrenci katıldı. Katılımcıların altısı yaşamının büyük kısmını İstanbul'da geçirdiğini, dördü Erzurum'da, diğerleri ise ağırlıklı olarak Batı illerinde yaşadıklarını belirtti.

Katılımcılar önceden kararlaştırılan gün ve saatte görüşmenin yapılacağı odaya çağrıldı. Önceden üzerine düşünmemeleri için katılımcılara araştırmanın konusu söylenmedi, oturum başladığı anda erkeklik konusunda bir araştırma yürütüldüğü belirtildi. Görüşmeleri, erkek bir araştırmacı (bu makalenin ikinci yazarı) gerçekleştirdi. Katılımcıların onayı alındıktan sonra ses kayıt cihazı kullanıldı. Odak grup görüşmesinin başında katılımcılara görüşmeyi istedikleri an bırakabilecekleri belirtildi. Görüşmeler bittikten sonra katılımcılara teşekkür edilerek grupta konuşulanların başkalarıyla paylaşılmaması istendi. Görüşmeler esnasında yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği kullanıldı; önceden belirlenen sorular tüm odak grup görüşmelerinde aynı şekilde soruldu. Katılımcılara yöneltilen sorulardan bazıları şunlardır: "Sizce erkeklik nedir? Erkeklik denince ne anlıyorsunuz?", "Erkek her zaman güçlü olmalı mı?", "Erkek gerektiğinde saldırgan olmalı mı?".

Analizler, görüşmelerde alınan ses kayıtlarının tamamının deşifre edilen metinleri üzerinden gerçekleştirildi. Metinlere tematik analiz yöntemi (Braun ve Clarke, 2006; Finfgeld-Connett, 2014; Hayes, 2010)

uygulandı. Hayes'in (2010) anlatımıyla tematik analiz, bilginin temalar altında bir araya getirilmesini içerir. Temalar, fikirler veya veride tespit edilmiş olan konulardır. Aynı temalar farklı kelimeler kullanılarak anlatılabilir, farklı bağlamlarda ortaya konulabilir veya farklı kişiler tarafından ortaya atılabilir.

Çalışmada uygulanan tematik analizin aşamaları (bkz. Hayes, 2010) şunlardır: İlk aşamada veri, analizler için hazırlandı. Bunun için odak grup görüşmeleri esnasında tutulan ses kayıtları tümüyle deşifre edildi. Böylece, sözlü verinin tüm detayları korundu ve analiz esnasında defalarca başvurulabilecek yazılı bir veri elde edilmiş oldu. Temalar, bir yandan teori-temelli, bir yandan veri-temelli bir şekilde oluşturuldu. Başka bir anlatımla, bir yandan, erkeklikle ilgili alanyazındaki teoriler ve bulgular ışığında katılımcıların anlatımlarında yer verdikleri temalar belirlenirken, bir yandan da daha önce bahsedilmemiş yeni temalar çıkarıldı. İkinci aşamada, her bir odak grup görüşmesinin verisi için ayrı bir şekilde indeks kartları oluşturuldu. Bunlara birbirinden farklı bilgileri içeren konular not edildi. Üçüncü aşamada, benzer konular ortak bir tema altında bir araya getirildi. Ancak bu temalar "proto-tema" olarak görüldü, geçici bir tema ismi verildi ve temalar son halini yazılı tüm metnin birkaç kere okunması (her bir tema için her seferinde yeniden) sonunda aldılar. Bu analitik sürecin benimsenmesinin nedeni, insan algısının seçici olması ve bazı bilgileri göz ardı edebilme riskini barındırmasıdır. Bulgular kısmında bu temalara yer verildi ve her bir tema için bir veya iki gözlem örnek olarak alıntulandı.

Bulgular ve Tartışma

Biyolojik/Fiziksel Farklar: "Kavanozu Erkek Açar"

Katılımcılar, "Sizce erkeklik nedir?" sorusuna kadınlarla erkekleri karşılaştırarak cevap verdiler ve cinsiyetler arasındaki biyolojik/fiziksel farklardan söz ettiler. Erkeklerde testosteron hormonunun yüksek olması, erkeğin fiziksel olarak güçlü olması, başlıca farklar olarak ifade edildi. Bunun dışında, kadının doğurganlığının fark

yarattığı söylendi. Fiziksel farklılıklar olarak sakallı, bıyıklı, kısa saçlı, iri, güçlü olmak gibi bedensel özellikler tarif edildi. Bir psikoloji öğrencisi, diğerlerinin ifade ettiği bu özellikleri düşündüğünde kendisinin “erkek olarak görülmeyeceğini” söyledi. Erkeğin fiziksel gücüne vurgu yapmak için “kavanozu evde erkek açar” diyen bir katılımcıya, teknolojinin gelişmesiyle birlikte kavanozu erkeğin açmasına gerek kalmayacağı itirazı geldi.

Erkeğin ne olduğuyla ilgili soruya katılımcıların erkekler-kadınlar karşılaştırması yaparak yanıt vermesi, kendini-kategorileme kuramının (Turner vd., 1987) önermeleriyle tutarlıdır. Kendini-kategorileme kuramı, bireylerin kendini bir grup üyesi olarak sınıflandırırken gruplararası karşılaştırmalar yaptığını ileri sürer. Buna göre, gruplararası farklılıklar, grup içi farklılıklardan daha fazla algılanır, hatta bu durum algısal olarak abartılır (meta-tezat ilkesi). Katılımcılar da erkekleri bir grup olarak kadınlarla karşılaştırılarak cinsiyetler arasındaki biyolojik ve fiziksel farklılıkları grup-içi (erkekler içindeki) farklılıklardan daha fazla algıladığını gösterdi. Kurama göre, bir kez bir karşılaştırma grubu (referans grubu da denilir) söz konusu olduğunda grupsal kimlikler belirgin hale gelir. Böylece, bireysel kimlikler (kişi olarak sahip olunan beceriler, ilgiler, kişilik özellikleri gibi) önemini yitirir; örneğin, kavanozu açamayacak denli “gücsüz” erkekler olabileceğinin önemini yitirmesi gibi. Bunun yanında, katılımcıların anlatımları hegemonik erkeklik kavramının (Connell ve Messerschmidt, 2005) geçerliğini de göstermiştir: Erkeklik, kadınlıkla zıtlık(lar) üzerinden kurulmuş ve erkekliğin kurulumunda kadınlar merkezde yer almıştır (cinsiyetler ilişkiseldir tezi).

Bunun dışında, katılımcılardan bazıları erkekliğin aşamalardan geçilerek kazanıldığına işaret etti. Bu aşamalar, sünnet, askerlik, evlenme, baba olma ve iş-güç sahibi olma olarak ifade edildi. Bu görüşler, Türkiye’de yapılmış diğer araştırma bulgularını destekler niteliktedir (Barutçu, 2013; Bolak-Boratav vd., 2017). Erkeklik, aşamalardan geçilerek kazanılan, bu nedenle de kaybedilmesinden korkulan bir kimliktir (Atay, 2004, Kandiyoti, 1997; Selek, 2008).

Akıl-Duygu İkiliği: “Kafasını Kullanabilenler”

Cinsiyetler arasındaki duygusal farklılıklar da odak grup görüşmelerinde belirtildi. Kadınların duygusal olması, olumsuz çağrışımlarla [*connotations*] birlikte ele alındı: Duygusallık, sürekli ilgi bekleme, duygusal olarak zayıf olma ve sır tutamamaya ilişkilendirildi. Duygusallıkla ilgili görüşler müzakere edilirken, kadınların da erkekler kadar “kafasını kullanabildiğini” ifade edenler oldu. Katılımcıların bazıları “akıl-duygu tezatlığı” olarak ifade edilebilecek karşılaştırmalara başvurdu. Erkeğin duygularını mantığının gerisine attığı, kadınların ise duygularıyla hareket ettiği, bu nedenle iknaya ve manipülasyona daha açık olduğu yönünde görüşler bildirildi. Duygusallığı nedeniyle kadının daha boyun eğici, erkeğin ise asi olabildiği belirtildi.

Tüm odak gruplarda erkeğin ne olduğuyla ilgili soruya katılımcıların kadınlar üzerinden cevap vermesi, yukarıda da belirtildiği gibi kendini-kategorileme kuramının önermeleriyle ve hegemonik erkeklik kavramıyla uyusmaktadır. Gruplararası sınırların belirlenmesi, iç-grubun ve dış-grubun benzerlikler ve farklılıklar üzerinden sınıflandırılması, iç-grubun ne olduğu kadar ne olmadığına tarif edilmesini de içerir. Bu çerçevede bakıldığında, örneğin bir katılımcının “kadının zıddıdır erkek” ifadesi, cinsiyet içi farklılıklara oranla cinsiyetler arasındaki farklılıkların abartıldığı önermesiyle uyusur. Kadınlık ve erkeklik birbirinin karşıtı olarak konumlandırılarak bu iki kategorinin toplumsal ve psikolojik farklılıkları abartılır (Atay, 2004). Bu çerçevede kadın duyguyla, erkeğe mantıkla/akılla özdeşleştirilir. Başka bir anlatımla, cinsiyetler belirli bir özellik açısından kalıpyargılanır.

Tüm kalıpyargıların meşrulaştırıcı işlevleri olduğu gibi (Dovidio, Hewstone, Glick ve Esses, 2010; Duckitt, 2010), kadınlara daha fazla duygusallık atfedilmesinin de cinsiyetler arası eşitsizliği meşrulaştırmaya yarayan bir işlevinin olduğu söylenebilir. Bugüne kadar yapılmış araştırmalar, kadınların erkeklere kıyasla daha fazla duygusal

olduğuna dair herhangi bir kanıt sunmazken, bu yöndeki algıların değişmemesi büyük oranda bununla ilişkilidir. Alanyazındaki bulgular, kadınların erkeklerden daha duygusal olduğunu göstermemiş, ancak, bazı duyguları deneyimleme ve ifade etme biçimlerinin cinsiyete göre farklılaştığını ortaya çıkarmıştır (örn., Else-Quest, Higgins, Allison ve Morton, 2012). Duygular açısından cinsiyetler arasında gözlenen en büyük fark, olumsuz duygularda gözlenmektedir (örn., Brody ve Hall, 2008; McLean ve Anderson, 2009). Kültürlerarası karşılaştırmalı araştırma bulgularına göre, kadınlar üzüntü, korku, utanç, suçluluk gibi olumsuz duyguları (Fischer ve Manstead, 2000; Fischer, Rodriguez-Mosquera, van Vianen ve Manstead, 2004) ve sosyal kaygıyı (Caballo vd., 2014) daha fazla hissetmektedir. Ancak, cinsiyetler arasındaki bu farklar istatistiksel olarak güçlü değildir. Kadınların olumsuz duyguları daha fazla ortaya koymasının sosyalleşme süreçleriyle ve çocuk yetiştirme pratikleriyle ilişkili olması ise makul bir beklentidir. Öte yandan, bu araştırmaya katılan erkeklerin söylemlerine de yansıyan kadının duygusallığı düşüncesi, antik Yunandan bu yana Batı felsefe tarihine damgasını vurmuş olan egemen görüştür; akıl erkekle, duygu ise kadınla özdeş görülür. Protagoras’dan bu yana insan erkektir ve erkek akıldır (Braidotti, 2013).

Rol Farklılıkları

O dak gruplarda cinsiyete özgü roller, evin içi-dışı ikiliği üzerinden ele alındı. Katılımcılar, zaman zaman kendi aile yaşamlarından da örnekler vererek erkeğin “ekmeği kazanan” olarak görüldüğünü, kadının ise “evden sorumlu” algılandığını ifade ettiler. Görüşmeciler, evdeki ağır işlerle alışveriş gibi dış-dünyayla ilgili işlerden erkeğin sorumlu olduğunu, kadınlarınsa yemek, temizlik, misafir ağırlama gibi işlerden sorumlu tutulduğunu anlattılar. Ancak, cinsiyet rollerinin yetiştirilme tarzıyla ilişkisini kuran ve erkek olarak kendisinin yemek ve temizliği kız kardeşinden daha fazla bildiğini belirten az sayıda katılımcı da oldu.

Öte yandan, ev içi statü ve otoritede “dışardan evin reisi baba gibi görünür ama içerde asıl reis kadındır”, “erkek dışarda konuşur, kadın evde erkeğin ağzının payını verir” şeklinde ifadeler gözlemlendi. Babanın ev içinde otoriteyi sağlaması kimi zaman itiraz edilen, kimi zaman gerekli görülen bir durum olarak ifade edildi. İtiraz edenlerin bir kısmı kendi evlerinde otoriteyi annenin sağladığını belirtirken, bir kısmı babanın adil bir biçimde otorite kurması gerektiği yönünde ifadelere başvurdu. Örneğin bir katılımcı bunu şu şekilde ifade etti: “[Baba] bu konuda adaletli davranmalı. Kızına koyduğu engeli oğluna da koymalı. Kızına akşam dışarı çıkamazsın diyorsa oğluna da demeli. Buradan sıkıntı çıkıyor. Erkek çıkıyor, kız çıkamıyor. O yüzden kızların yalancılık duyguları gelişiyor, nefret ediyor.”

Kadının çalışma yaşamına dâhil olmasıyla ilgili olumlu tutumların (modernist değerler) olduğu gözlemlendi. Konuya bazıları kadın-erkek eşitliği (eşitlik normu), bazıları ise geçim sorunları (gereklilik normu) açısından yaklaştı. Ayrıca, çalışmanın cinsiyetle alakası olmadığını, hem kadınların hem erkeklerin bu sorumluluğu üstlenmesi gerektiğini (sorumluluk normu) belirtenler, eşlerin “yükü” paylaşmasının öneminden söz ettiler. Buna karşın, eşinin çalışıp kendisinin çalışmadığı bir durumu kabullenemeyeceğini ifade edenler, çoğunluğu oluşturdu: “Eğer çok param olursa eşimin çalışmasına gerek olmadığını söyleyebilirim, ama aynı şeyi o söylese kabul etmem.” Bu yönde görüş belirtenler, “iç güveysi olamam”, “kadın parası yemeyi gururuma yediremem” şeklinde kendini ortaya koydu. Ayrıca, kadının çalışmasının bazı koşullarda ihmal edilebilir olarak algılandığı gözlemlendi. Kadının “gerektiği zaman” çalışmasını destekleyenler, evlendikten veya çocuk sahibi olduktan sonra kadının işi bırakabileceğini belirttiler. Bunu gerekçelendirirken bir psikoloji öğrencisi, bebeğin annesine bağlanması için bunun gerekli olduğunu ifade etti. Bunun dışında, “kadın dediğin evinde oturur anlayışı”, “kadının evlenince işi bırakmasının beklenmesi” bazı katılımcılar tarafından eleştirildi. Kadının eşinden yüksek maaş alması ise katılımcılar nezdinde pek kabul edilebilir bir durum olarak değerlendirilmedi.

Konu çalışma alanlarına geldiğinde, geleneksel cinsiyete özgü mesleklerin geniş ölçüde benimsendiği gözlemlendi. “Kadın inşaatta çalışamaz. Kadın subaylık yapamaz.” diyen katılımcı, bu görüşü iyi bir şekilde örneklemektedir. Cinsiyete uygun meslek seçimi anlayışı, kadın-erkek arasındaki fiziksel farklılıklara dayandırılarak gerekçelendirildi. Bir katılımcı bunun için “Fiziksel olarak farklı oldukları için, güç gerektiren işleri erkek yapar.” söylemine başvurdu. Bir katılımcı, “Erkeği kadın, kadını erkek gibi yetiştirsek; kadın şu an erkeğin yapabildiği işleri yapabiliirdi.” diyerek yetiştirme tarzının önemine dikkat çekti. Buna ek olarak, eğitim alanları olarak psikoloji, PDR (Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik), sosyoloji gibi alanların kadınlar tarafından tercih edildiği ve bu nedenle erkek psikoloji öğrencilerinin özellikle iş başvurularında dezavantaj yaşadığı belirtildi.

Burada aktardığımız katılımcı görüşleri, Türkiye’de yapılan diğer araştırma bulgularıyla tutarlı bir şekilde, cinsiyete özgü rollerin ayrıştırıldığına işaret ediyor (örn., Bolak-Boratav vd., 2017; Onaran, Bükler ve Bir, 1998). Bu bulgular, cinsiyetler arasındaki tutum ve davranış farklılıklarını sosyal roller üzerinden açıklayan sosyal psikoloji alanyazınıyla da tutarlıdır. Toplumsal cinsiyet rol kuramına (Eagly ve Steffen, 1984; Eagly ve Wood, 2011) göre cinsiyetler arasındaki fiziksel farklılıklar (kadının doğurganlığı ve erkeğin gücü) toplumda var olan sosyal yapılarla ve ekonomik ilişkilerle etkileşim içinde cinsiyetler arasındaki iş bölümünü doğurur. Bu iş bölümü, toplumsal cinsiyete özgü rollerle ilgili inançlara yol açar ve bunun ardından cinsiyete özgü duygular, bilişler ve davranışlar ortaya çıkar.

Connell ve Messerschmidt (2005) ise cinsiyet-rol kuramının bir toplumda gözlenen çoklu erkeklikleri ve toplumsal cinsiyet kurulumunun karmaşıklığını ele almadığını belirtir. Biz de bu çalışmada “ev-içi ve ev-dışı” alanların cinsiyete özgü farklı rollere yol açtığını, ancak erkeklerin bu rollerle ilgili tutumlarının farklılaşabildiğini gözlemledik. Erkek cinsiyet rolüyle uyumlu davranan erkekler olduğu gibi, cinsiyet rolüyle uyumlu davranmadığını (örneğin, evde kız kardeşinden daha fazla ev işi yaptığını) söyleyen erkekler de oldu. Bu konuda gözlenen bireysel farklılıkların benimsenen erkeklik değerleriyle (çoklu

erkeklikler) ilişkili olabileceği düşünülebilir. Katılımcıların ifadeleri, hegemonik erkeklik anlayışının tüm erkekler tarafından aynı şekilde benimsenmediğini gösterir niteliktedir. Buradan hareketle, elde edilen bulguların çoklu erkeklik bakış açısını (Connell ve Messerschmidt, 2005) desteklediği söylenebilir. Türkiye’de yapılan araştırmalar da çoklu erkeklik hallerine işaret eder (Bolak-Boratav vd., 2017; Kandiyoti 1997). Bununla tutarlı bir biçimde katılımcılar, yaşanan çevrenin erkeklik anlayışı üzerindeki etkisini vurguladılar; mekânsal ve zamansal karşılaştırmalar yaptılar. Kır-kent, Doğu-Batı, Türkiye-Avrupa gibi ikiliklerin yanı sıra, “bizim evde böyle” şeklinde aile içi rollerin gündelik yaşama yansıdığı mekânlardan bahsedildi. “Doğu’da erkek baskındır kadına karşı ama Batıda centilmenlik vardır. Batıda bir erkek bir kadının çantasını taşıyabilirken, Doğuda öyle bir şey yoktur. Hatta kadın erkeğin arkasında yürür, saygıdan dolayı. Avrupa’da kadın erkeğin önünde yürür, coğrafyaya göre değişir.” denildi. Zamansal olarak, avcı-toplayıcılık, sanayileşme gibi tarihsel veya üniversite çağı gibi yaşamsal dönemler belirtildi; dede-baba veya baba-erkek evlat gibi kuşaklararası karşılaştırmalar yapıldı. Tüm bu katılımcı söylemleri, mekâna ve zamana göre değişebilen çoklu erkekliklere işaret ediyor. Aynı zamanda, sosyal kimlik kuramının kavramlarıyla söyleyecek olursak, belirgin hale gelen erkeklik içerikleri, bağlama özgü olarak değişebiliyor.

İç-grup kalıpyargısıyla uyumlu görünmeyen (örn., dar veya pembe pantolon giyen erkekler) veya davranmayan (örn., kadınsı davranan) erkekler de çoklu erkekliklerin oluşmasında rol oynuyor. Ancak iç-grup kalıpyargısına uymayan erkekliğin, hegemonik erkekliğin baskısıyla marjinalleştirildiği söylenebilir. Kadınsı-erkekliğin marjinalleştirilmesinde iç-gruba yönelik tehdit algısının rol oynadığı da ileri sürülebilir. Tarih bölümü öğrencilerinin katıldığı odak grup görüşmesinden aşağıda yer verilen alıntı buna örnek teşkil edebilecek söylemleri içeriyor.

Alıntı 1:

C: [Kadınsı olanları] aşağılıyorum. İğreniyorum. Şahsen arkadaşlık bile kurmam. İstese bile.

B: Toplum olarak aşağılıyorlar. Hastalık olduğunda bile böyle.

F: Benim de hoşuma gitmiyor ama o kişiye de bunu hissettirmiyorum. Çünkü bu o kişinin psikolojik olarak toplumdaki uzaklaşmasına neden olur.

C: Ben de aşığılamam. Ona söylemem ama içten içe ısınmam.

B: Ben kendimi iyi hissetmesem de kimseyi yargılayamam, hastalığı olabilir.

C: Yine de Allah'ın selamını esirgemem.

D: Sadece o değil de mesela ipeksi şeyler giyiyor, altın falan takıyor. Bunları önlemeye çalışmalıyız. Biraz erkelerin arasına getirmeliyiz. Sohbet muhabbet etmeliyiz. Dışlamak değil de biraz daha içimize getirirsek adım gibi eminim düzeltiriz o çocuğu. Ama biz de kendimize dikkat etmeliyiz, etkilenmemeliyiz.

Bu şekildeki *dışlayıcı* söylemlere karşın, psikoloji bölümü öğrencileri daha *anlamacı* söylemlere başvurarak kadınsı görünen/davranan erkekleri, hormonlarla, tiroit bezindeki sorunla, baba figürünün eksikliğiyle ve yetiştirilme tarzıyla ele aldı. Bu tutumlar üzerinde psikoloji eğitiminin etkileri olduğu düşünülebilir. Psikoloji öğrencileri, toplumsal olarak damgalamadan ve dışlamadan da söz etti. Öte yandan, Atay (2004) "erkeklikten muzdarip" olan erkeğin iç-grup beklentilerine uygun davranmakla davranmamak arasında ikircikli kalma haline ve erkeğin iç çelişkilerinin ve çaresizliğinin anlaşılmasının önemine değinir. Biz de bu çalışmada birey-içi süreçleri (bilişsel çelişkileri, çaresizlik duygularını ve bunlarla nasıl baş edildiğini) söyleme yansıdığı oranda gözlemleyebildik.

Farklılıkların Eşit(siz)liği: "Abartan" Kadınlar ve Ezilen Erkekler

Katılımcılar, cinsiyet farklılıklarını müzakere ederken ya eşitliğin olamayacağını belirttiler ya da eşitliği savunduklarını söyledikten sonra "ama" deyip görüşlerini ortaya koydular. Eşitliğin olamayacağını söyleyenler, bu görüşlerini çoğunlukla biyolojik veya dini faktörlere ("İslam dinine göre kadın ve erkek eşit değildir.", "İslam'a göre erkek bir tık üstün deniyor.", "Üstündür erkek, yaratılıştan dolayı. Üstün yaratılmıştır.") dayandırarak açıkladı. Bunun yanında "Tarih boyunca

kadına hükmetmek değil de korumaya almak, [erkeğin] gücünden dolayı hâkim olmak” şeklinde stratejik söylemlere başvuranlar da vardı. Başka bir katılımcı, yine tarihe atıf yaparak geleneksel cinsiyetler arası iş bölümünü meşrulaştırıcı bir söyleme başvurdu: “Erkeklik kadınlık ilkel toplumlardan gelir, erkek daha güçlü olduğu için avcılık toplayıcılıkla ilgilenir, kadın ev işleriyle uğraşır.” Ancak erkeğin üstünlüğü söylemine karşı çeldirici söylemlerle itiraz edenler de oldu.

Öte yandan, yetiştiği yerde kadınların “alt-tabaka” olarak görüldüğünü belirtenler, konuya ilişkin bireysel görüşlerini ortaya koymak yerine toplumun gözünden ele alarak konuyu dışsallaştırdılar. Buna karşın, “Eşitliğin olması gerektiğini düşünüyorum ama...” diyenler “Yine de erkeğin baskın olması gerektiğini düşünüyorum, bir şeyleri idare etme açısından” gibi görüşlerle, kadın-erkek ilişkilerinde erkeğin baskın/üstün olması gerektiği yönünde söylemlere başvurdular. Bazı katılımcılar, kadınların ellerinde bir tasma olduğunu ve erkeği bağlamaya çalıştığını, erkeğe güven duymadığını ifade etti. Diğer bazı katılımcılar ise, kadınların erkeği üstün gördüğünü, ilişkilerinde erkeğin üstünlüğünü kabul ettiğini, erkeğin baskın olmasını istediğini, kadınların erkeğin himayesine girmeye çalıştığını, bunun kadınların iç-dünyasında olduğunu belirtti. Erkeklerin ise başka bir erkeğin, arkadaşı olsa bile, üstünlüğünü kabul etmeyeceği söylendi.

Kadın-erkek eşitliğini savunduğunu belirtmek yerine “Her insanın eşit olması gerekir. Kadın erkek açısından bakmamak gerekir.” şeklinde görüşlerini ortaya koyanlar da oldu. Kendini-kategorileme kuramı açısından ele alınacak olursa, bu şekildeki ifadeler için şunlar söylenebilir: Bireyler farklı soyutlama düzeylerinde kendini tanımlar. Bunu yaparken kişilerarası düzey (“ben”), gruplararası düzey (“bizler ve onlar”) ve üst-düzye (“hepimiz insanız”) sınıflamalara başvurur. Bu sınıflandırmaların duygular, düşünceler ve davranışlar üzerinde etkileri vardır. Örneğin, kişilerarası karşılaştırmalara dayanarak kendini kategorileme, bireysel davranışlara yol açarken, gruplararası düzeyde kategorileme grupsal davranışlara yol açar. Erkekler ve kadınlar arasında (gruplararası düzey) karşılaştırma yaparak kadınların erkeklerden statü, kaynaklara erişim, sosyal-politik haklar açısından

daha dezavantajlı olduğunu söylemek yerine hem kadınların hem erkeklerin insan olduğunu ifade etmek (ortak bir üst kimliği vurgulamak), karşılaştırma düzeyini değiştirmek anlamına gelir. Karşılaştırma düzeyinin bu şekilde değiştirilmesinin cinsiyetler arası eşitsizliği gözlerden saklama gibi bir işleve sahip olabileceği ileri sürülebilir.

Eşitliği savunduğunu belirten bazı katılımcılar, kadının eskisi kadar ezilmediğini, bunun belki Doğu'da sürdüğünü belirtti. Artık erkeklerin kadınlardan “bir alta” düştüğünü ifade edenler oldu. İş alanında, hak alanında, kadınların “bir adım” daha önde olduğu, “kadınlara eşitsizlik yapıldı diye daha fazlasının verilmeye çalışıldığı” ama erkeklerin haklarının “gözetilmediği”, erkeklerin zaten hakları var şeklinde “moda girildiği” anlatıldı. Kadınlara pozitif ayrımcılık yapıldığı, ailede kızların “el üstünde tutulduğu”, iş başvurularında daha çok “bayan eleman” arandığı, işverenlerin kadın çalışan istediği, erkek öğrencilerin ev bulmakta sorun yaşadığı söylendi. “Erkek topluma zarar veren biri gibi algılanıyor. Erkek evi mi yıkıyor, tecavüzcü mü anlayamıyorum.” diyen bir katılımcı, erkekleri damgalamanın negatif etkilerinden bahsetti.

Odak grup görüşmelerinde zaman zaman kadınların bazı konuları abarttığı ifade edildi. Örneğin bir katılımcı, erkek öğrencilerin evde kalabildiğini, kadın öğrencilerin ise çoğunlukla yurttan kalmak zorunda olduğunu, ama “kızların bunu aştığını” ifade ederken “ama bazen fazla abartıyorlar. Kız değil, kadın diyorlar. Kelimelere çok takıyorlar. Bayan değil, hanım, hanımefendi değil diyorlar. Artık söylenecek şey bırakmıyorlar.” söylemini ortaya koydu. Bunun dışında, kadının çalışmasının çeşitli olumsuz etkileri ifade edildi. Kadının çalıştığında kendi “sözünün geçmesini” istediği, hatta “aşağılık kompleksinden” dolayı bunu abarttığı ve bu nedenle boşanmaların yaşandığı belirtildi. Çalışan kadının özgüvenli olduğu ve “bırakıp gittiği” şeklinde anlatımlara rastlandı. Bazı katılımcılar, kadınların hak arayışının erkekte nefrete, kadın-erkek arasında uzaklaşmaya ve erkeğin şiddete başvurmasına yol açtığını ifade etti.

Alıntı 2:

“Kadınlar haklarını elde etmeye çalışıyor, ama abartıyorlar, kendileri için kız veya kadın unvanı hakkında bile bir erkekle tartışabiliyorlar, erkek kız unvanını kullanırsa, kız değil kadın kullanmalısın derler. Bayan değil diyorlar, hanım değil diyorlar.”

Alıntı 3:

“Kadınlar biz erkeklerle eşitiz deyip, daha çok hak talep ediyorlar, bu da erkeklerin saldırgan olmasına sebep olabilir.”

Bunun yanında, erkeklerin de erkeklik baskısı altında olduğu şeklinde söylemlere rastlandı. Örneğin bir katılımcı “Toplum tarafından baskı altında tutulan biziz. Sürekli bir kalıp var ve onun içinde olmazsan adam olmuyorsun. Belli bir model var” dedi. Biraz kinayeli bir şekilde “Çok sorunları varmış erkeklerin... Yüzyıllardır kadınlar eziliyor. Sıra bize geldi gibi düşünüyorum. Biraz da biz yanalım.” diyen bir katılımcının yanında, “Belki yirmi yıl sonra baskın karakter kadın olacak.” şeklinde görüş bildiren başka bir katılımcı, erkeklik hegemonyasını tehdit altında hissettiğini ima eden bir söylem benimsedi.

Burada yer verilen katılımcı görüşlerinin, erkekliğin en çok erkeği ezdiği (Atay, 2004) görüşüyle ve hegemonik erkeklik (Connell, 1995, 1998; Connell ve Messerschmidt, 2005) bakış açısıyla tutarlı olduğu söylenebilir. Hegemonik erkeklik, bir taraftan kadınları ezdiği gibi bir taraftan da erkekleri baskı altında tutar. Diğer bir ifadeyle, hegemonik erkeklik, erkekler üzerinde normatif bir baskı yaratır. Hegemonik erkeklikle ilgili bu görüş, sosyal kimlik kuramının önermeleriyle de tutarlıdır. Sosyal kimlik kuramına göre grup kimliği bireyin duygu, düşünce ve davranışı üzerinde normatif bir etkiye sahiptir. Birey, grup kimliğinin cisimleştiği kalıpyargılarla tutarlı olacak şekilde davranmaya çalışır. Buradan hareketle, erkeklik ideolojisinin hem erkekler hem kadınlar açısından sorun teşkil ettiği söylenebilir. Bu arada, erkekler de erkeklik ideolojisinin baskısı altında olduğunun bir yönüyle farkındadır.

Atay (2004), erkekliğin en çok erkeği ezdiğini, erkekliğin bedelinin yüksek olduğunu⁹, ancak erkeklerin çaresizlik içinde erkeklik üretmek durumunda kaldığını belirtir. Buradaki “bir kimliğin başka bir kimliği ezmesi değil, bir kimliğin bir benliği ezmesi durumu ortaya çıkar.

Erkeklik kadını dışarıdan, erkeği ise içeriden yıkan bir kimliktir.” (Atay, 2004, s. 22). Yazar, erkeklerin erkeklik üretmeye zorlandığını, erkekliğin erkek için de rahatsızlık verici veya pişmanlık uyandırıcı hisler yarattığını, ancak bu hislerin ve erkeklikten duyulan nefretin içe atıldığını ileri sürer. Sonuçta erkekliğin nimetlerinden dolayı külfetlerine de katlanmak gerektiği şeklinde bir olumlama ile ‘orta yol’ bulunur. Atay’ın (2004) bu savıyla ve Connell’in (2005) hegemonik erkeklik kavramıyla uyumlu olacak şekilde katılımcıların bazıları, erkekliğin hem erkekleri hem de kadınları ezdiğini yankılayan söylemler ortaya koydular. Bu tür söylemler, erkeklik iktidarının ve ideolojisinin dezavantajlarının bazı erkeklerce bilindiğini gösterir nitelikteydi; bazıları da bu iktidarın nedenini kadınlarda aradı. Erkeğin egemenlik kurmasının kadınların bir beklentisi olarak görüldüğü ve bu beklentiyle uyumlu davranmak adına erkeklik üretildiği şeklinde söylemlere rastlandı.

Katılımcılar erkekliği, iktidar sahibi olmak, reislik, sözünü geçirmek, karar verme yetkisine sahip olmak, karşı cinse üstünlük kurmak, daha üstün olmak, erkeklik taslamak gibi içeriklerle ifade ettiler. Bunun yanında, “adam olmak” da kullanılan söylemler arasında yer aldı. “Aile adam demeli ona. Ağır olmalı.”, “Sözünün eri, yaptıklarının arkasında durmalı” şeklindeki anlatımların, yüceltilen, idealleştirilen erkeklik içeriklerine işaret ettiği söylenebilir.

Alıntı 4:

“Erkekler kendini diğer erkekler içinde ezdirmek istemez. Sert duruyum. Dik duruyum.”

Alıntı 5:

“Erkeklerin kendi aralarında yüksek sesle konuşması, ben erkeğim havası vardır.”

Burada Sele’ın (2008) belirttiği *erkeklik miti* karşımıza çıkar. Tüm meşrulaştırıcı mitler (örn., Jost ve van der Toorn 2012, Sidanius ve Pratto, 1999) gibi erkeklik mitleri de erkeklerin statüsünün ve sahip olduğu ayrıcalıkların meşrulaştırılmasını sağlar. Avantajlı konumda olan erkeklerin çoğunlukla bunları koruma yönünde reflekslere sahip olması, dezavantajlıların (kadınlar, eşcinseller gibi) ise bunlara sahip olmamayı

adil, haklı ve meşru bulması gerekir (adil dünya inancı, sistemi meşrulaştırma, sosyal baskınlık kuramı gibi sosyal psikoloji kuramları bu olguyu ele alır). Ancak “genellikle erkekler, ‘erkeklik’ mitinin ağırlığı altında sessizleşiyorlar” (Selek, 2008, s. 13) tespitin tersine, erkekler bağlama özgü olarak bu mitleri söyleme döküyor olabilirler. Söylemler ise bağlama özgü olarak değişebilir (Potter ve Wetherell, 1987).

Cinsellik, Bekâret ve Nesneleştirme

Katılımcılar, toplumda erkeğin cinsel ilişkisinin olumlu algılandığını, “erkektir, yapar” denildiğini, erkeğin evlilik öncesi ilişkiye girmesinin sorun olmadığını, ancak kadının bekâretini korumak zorunda olduğunu belirtti. Cinsel ilişki açısından gözlenen bu durumla ilgili şu şekilde bir söylem kuruldu: “Erkek yapınca delikanlı oluyor, kadın yapınca aşüfte.” Başka bir katılımcı ise erkeklerin aleyhine bir söylem ortaya koydu: “[Erkek] iffetin sadece kızlara atfedildiğini söyleyendir. Her türlü pisliği yapar ama kadın yapınca, iffetsizlikle suçlayandır. Erkekler pislik yaparsa, erkektir yapar anlayışı vardır ama kadın yapınca iffetine, namusuna laf atılır. Bu da biz erkeklerin sorunu aslında. İffeti sadece kadınlarda arıyoruz ama bazı olaylarda erkekler namussuzdur.”

Bununla ilintili olarak katılımcıların bir kısmı kadınların da evlilik öncesi ilişkiye girmesi gerektiği görüşünü savundu. Bunun yanında erkeğin ve kadının cinselliğinin farklı olduğu, erkeklerin testosteronunun “çok hızlı bir şekilde yükseldiği” ama kadının çıplak bir erkek resmi gördüğünde hemen “tahrik olmadığı” ifade edildi. Kadınların erkeğin cinselliği yönetmesini istediği ve erkeğin her zaman hazır olması gerektiğini düşündüğü, bunun “hazır olma baskısı” yarattığı ifade edildi. Cinsel ilişkiye girme konusunda Avrupa karşılaştırması yapılarak Avrupa’da cinsellik tecrübesinin daha fazla olduğu, ancak bu konunun orada “sıradanlaştığı”, Türkiye’de ise bu konuda toplum olarak “tecrübesizlik” yaşandığı anlatıldı.

Kadının değerini cinsel kapasitesiyle özdeşleştiren bazı söylemler oldukça çarpıcıydı: “Adet başladıktan sonra 30-35 sene. Ondan sonra kadın bitiyor tabiri caizse... Menopoza girmiş kadın hiçbir işe yaramıyor. Zaten zevk almıyor.” Buna itiraz eden bir katılımcı, erkeğin de 50 yaşından sonra kolay kolay ereksiyon yaşamadığını belirtti.

Kadının bedeninin cinsel bir nesne olarak görüldüğü ifade edildi. Dizilerde, filmlerde, şirketlerde “Patronun elinin altında hep seksi bir kadın vardır. Ama asıl karakter erkektir. Dünyayı erkek kurtarır algısı yaratılmaya çalışılmaktadır.” denildi. “Eleman alımlarında, patronların bayanlara öncelik vermesinin sebebi müşteri çekmektir. Kadın veya erkeğin iş yapıp yapmaması değil. Kadının bir restoranda durması daha çok müşteri çeker. Kadınlar daha çok güler yüz gösterir.” şeklinde söylemler sergilendi. Benzer biçimde, erkek bedeninin de nesneleştirildiğine dair görüşler ortaya konuldu. Bunun için “Biscolata erkeği” kavramı üzerinde duruldu. Bu anlatımlar, nesneleştirmeye ilgili alanyazınla tutarlıdır (bkz. Morris, 2013).

Erkek Şiddeti

“Erkek gerektiğinde saldırgan olmalı mı?” sorusu karşısında bazı katılımcılar, kıskançlığın erkeğin saldırganlığını doğurabileceğini ifade etti. Kıskançlık, kadına yönelik erkek şiddetinin temel tetikleyicilerinden biri olarak görülür (Puente ve Cohen, 2003) ve birçok kültürde kıskançlık temelli şiddet meşrulaştırılır (bkz. Alcock ve Sadava 2014). Kadına yönelik erkek şiddetini katılımcıların bir kısmı, koruma içgüdüsü ile gerekçelendirdi. Kadının da erkekten saldırgan davranış beklediği, kadının kendisi için diğer erkeklerle kavgaya eden biri olduğunda bunu sevgi olarak gördüğü, korunduğunu düşündüğü ve kendisini değerli hissettiği anlatıldı. Bu yöndeki söylemler, kadınların cinsiyetçiliği, özellikle de korumacı cinsiyetçiliği [*benevolent sexism*] erkekler kadar benimsediğini gösteren araştırma bulgularını (Becker, 2010; Becker ve Wagner, 2009; Glick, Sakallı-Uğurlu, Akbaş, Orta ve Ceylan, 2016) anımsatır niteliktedir.

Katılımcıların tamamı fiziksel ve sözel şiddet ayrımı yaptıktan sonra fiziksel şiddeti onaylamadıklarını belirttiler. Örneğin bir katılımcı, “ne kadın ne de herhangi bir insan şiddeti hak edecek bir şey yapamaz.” dedi. Bazıları fiziksel şiddeti onaylamadığını “çok uygun değil” şeklindeki ifadelerle ortaya koydu. Buna karşın, “Toplumda erkek vurmali, kırmali” şeklinde bir tutumun olduğu belirtildi. Odak gruplarda zaman zaman topluma atıfla konuşulmasında, toplumsal algıyı betimleme veya erkeklerin toplumun normatif baskısı altında olduğunu ima etme amacı rol oynamış olabilir. Bunun yanında, katılımcıların büyük bir kısmı kadına sözel şiddet göstermek gerektiği görüşünü savundu.

Alıntı 6:

“Bazı durumlarda olmalı, mesela kız arkadaşınız uzun süre bir yere gidip, size haber vermezse ve siz tepki göstermezseniz ilerde kız erkeği kullanabilir. Ama fiziksel şiddet uygulamam. Kız aldatırsa, boşanma olur, psikolojik baskı olur ama fiziksel şiddet olmaz.”

Tarih bölümü öğrencilerinden oluşan odak grupta, katılımcıların bir kısmı tarafından fiziksel saldırganlık meşrulaştırılırken bir kişi psikolojik şiddeti yeğ tutan bir pozisyon aldı:

Alıntı 7:

G: Namusunu korurken saldırgan olmalıdır. Nefsi müdafaa durumlarında olabilir.

B: Genelde namus konularında olur.

C: Ailesine laf olur, o zaman saldırgan olur.

B: Bence laf olduğunda erkek kendine kızar. Ama kadına saldırır. Başta kendini suçlamaz ama daha sonra kendini suçlayabilir. Olay anında diyemez.

G: Saldırganlık erkeğin içinde var olan bir şey. Hayvanlar âleminde de erkekler daha saldırgan olur.

C: Erkek aslanlar hayatta kalmak için mücadele ediyor, saldırıyor. Yemek için öldürüyor bir ihtiyaç sonuçta.

E: Canımız yandığında saldırgan olmalıyız bence.

D: Bazen bir kelime bile dövmekten daha iyi olabiliyor.

Katılımcıların namusunu korumak, ailesine laf gelmesini engellemek için şiddete başvurulmasını meşru görmesi, namus kültürlerinde gözlenen

bir olgudur. Türkiye namus (haysiyet de denebilir) temelli toplulukçu bir kültür olarak nitelendirilir (örn., Üskül, Cross, Sunbay, Gercek-Swing ve Ataca, 2012). Namus kültürlerinde kadının saflığı, bekareti, sadakati, (baba, eş, abi gibi) erkeğe itaati ve erkeğin üstünlüğü, kabul gören sosyal normlardır (Nisbett ve Cohen, 1996; Osterman ve Brown, 2011; Vandello ve Cohen, 2003). Kadının “namus kodunu” ihlal etmesi durumunda erkeğin şiddete başvurması meşru görülür (Sakallı-Uğurlu ve Akbaş, 2013; Yaman-Efe ve Ayaz, 2010). Katılımcılarımız arasında da biraz korkutulan kadının erkeği aldatamayacağını, erkeğin sözünü geçirmesi ve otoritesini koyması gerektiğini belirtenler oldu. Buna ek olarak, kadınların hak arayışının da erkeği saldırganlığa itebileceği ve bunun da haklı görülebileceğini ima eden söylemlere başvuruldu.

Bolak-Boratav ve arkadaşları (2017) da Türkiye’de evli erkeklerle yaptıkları çalışmada namus, kıskançlık, itibar gibi konuların erkeklikle ilişkilendirildiğini ifade eder, ancak bahsi geçen araştırma bulgularından farklı olarak bu çalışmada katılımcıların bu gerekçelerle şiddeti meşrulaştırdığı gözlemlendi. Boratav ve arkadaşları (2017), katılımcıların şiddet, kavga ve dayakla ilgili sorulara ayrıntılı açıklamalar yapmayı tercih etmediklerini, şiddet uygulama konusunu reddetme eğiliminde olduklarını belirtir. Biz bu çalışmada erkeklerin saldırganlık ve şiddetle ilgili daha rahat konuşabildiğini gözlemledik. Bunda, katılımcılarımızın üniversite öğrencisi olması, odak grup görüşmelerinin sosyal beğenilirliği [*social desirability*] azaltıcı yönde işlemiş olması gibi nedenler rol oynamış olabilir.

Sonuçlar ve Olasılıklar

Bundan tam yirmi yıl önce Deniz Kandiyoti erkekliğin pek çalışılmamış olmasından yakınır ve “Türkiye bağlamında erkeklik ve kadınlık kimliklerinin nasıl oluşturulduğunun” (Kandiyoti, 1997, s.180) araştırılması gerektiğini belirtir. “Ataerkilliğin anlaşılabilmesi için merkezi bir konumu olan erkek kimliklerinin sorgulanması konusunda bugüne kadar sistemli hiçbir çalışma yapılmamış olması, açıklanması zor bir olgudur.” (Kandiyoti, 1997,

s.171) der yazar. Aradan geçen zaman içinde, her ne kadar görece az sayıda da olsa, önemli eserler verildi. Bunların içinde görgül çalışmaların sayısı, kuramsal analizlerden ve gözden geçirme yazılarından daha az. Bu nedenle, biz bu çalışmada, bir yandan, alanyazında ileri sürülmüş sosyal psikoloji kuramlarına ve sosyolojik yaklaşımlara dayanarak yeni bir kuramsal çerçeve sentezlemeye çalıştık. Bir yandan da görgül bulgularla bu kuramsal çerçeveyi sınamayı hedefledik. Bu açılarından bakıldığında, bu makalenin alanyazına katkıları daha iyi görülebilir.

Çalışmada yer alan katılımcılar, kadın-erkek eşitliği gibi konularda zaman zaman tarihe atıfla görüşlerini ortaya koydular. Ancak, bu konuda eksik veya hatalı anlatımlar (cinsiyetler arası eşitsizliğin avcı-toplayıcı dönemle başlatılması gibi) gözümüze çarptı. Atay (2004), saban tarımına geçişle birlikte, yani erkeğin geçimde etkin konum kazandığı toplumsallıkla beraber cinsiyetler arası eşitsizliğin gözlendiğini ve erkek iktidarının kurulduğunu belirtir. Yazar, kadının üretim sürecinde etkin olduğu besin toplayıcılığı veya çapa tarımı (bahçe tarımı) gibi ekonomik süreçlerde ise cinsiyetler arasında eşitsizliğin ortaya çıkmadığını, kadın iktidarının gözlenmediğini ifade eder. Yazara göre, erkeklik kadınlık kimliğinden ve pratiğinden farklı olarak bir iktidar pratiği olarak kurumsallaşmıştır.

Türkiye’de geleneksel olarak kabul gören erkeklik aşamalarının sünnet, askerlik, iş bulma, evlilik olduğu ifade edilir (Bolak-Boratav vd., 2017; Selek, 2008). Görüşme yaptığımız erkekler bu aşamaların birçoğunu geçmemiş olsa da “erkeklikten ne anlıyorsunuz?” sorusuna cevap verirken bu aşamalara atıf yaparak konuştular. Dolayısıyla, burada elde edilen bulgular yorumlanırken, katılımcıların içinde bulunduğu gelişimsel dönem (psikolojide ergenliğin son dönemi veya ilk yetişkinlik dönemi olarak belirtilen) göz ardı edilmemeli. Yine Selek’in (2008, s. 24) ifade ettiği gibi “[o]kullar, iş alanları, sosyal birliktelikler ve aktiviteler, erkeklerin hâkim kodlara göre şekillendikleri, dolayısıyla kırıldıkları alanlardır.” Bu çerçevede hem odak görüşmesinin kendisinin yarattığı müzakere edici ortamın hem de katılımcıların gelecekte deneyimleyecekleri koşulların, bağlamların ve ikili veya grup ilişkilerinin

katılımcıların sahip oldukları erkeklik temsilleri üzerinde belirli etkiler ortaya çıkaracağı düşünülebilir.

Odak grup görüşmesi, katılımcılar arasında kısa süreli de olsa kimlik müzakereleri (Deaux, 2006) dediğimiz durumlar ortaya çıkardı. Bir söylemi ortaya koyan katılımcılar ya sessizce dinlenildi ya da karşı söylemlerle çeldirildi. Bu noktada, aynı bölümde okuyan öğrenciler arasındaki gruplararası ve kişilerarası süreçlerin, bunun yanında, güç ilişkilerinin söylemsel stratejilerin ortaya konmasında rol oynadığı varsayılabilir. Kimin kiminle tartışmayı göze aldığı, kimin görüşlerine kimin itiraz ettiğinin veya edebildiğinin altında yatan bu dinamiklerin farkında olunması gerekli görünüyor. Buna ek olarak, söylemlerde zaman zaman “klişe olmasın ama...”, “cinsiyetçi söylemler kullanmak istemiyorum ama...” şeklinde ifadelere başvuruldu. Katılımcılar, kendi görüşlerini meşrulaştırmak ve/veya karşı tarafın düşüncesini önsel olarak belirlemek (ön almak) amacıyla bu tür söylemsel stratejiler izlemiş olabilir. Bunun yanında, bu yazıda betimlenen bulgular, mekânın (okul, fakülte hatta bölüm), arkadaşlık ağlarının (network) ve odak grubun kendi dinamiklerinin etkisine açıktır. Buna ek olarak, bu çalışmada elde edilen bulgular, kültüre ve bağlama özgü bir biçimde ortaya çıkmıştır; yerel ve coğrafi koordinatların (yaşamın büyük kısmının geçtiği yerler, üniversite öğrencisi olarak yeni yerleşilen şehir) etkisi altındadır.

Bu çalışmada üniversite öğrencisi olan erkeklerin erkekliği nasıl algıladığı, nasıl müzakere ettiği ele alındı. Gelecek çalışmalarda farklı sosyal gruplardan (sınıfsal, etnik, mesleki) erkeklerin ne tür erkeklik özellikleri üzerinde durduğu, erkeklikle ilgili ne tür (karşı)söylemler ortaya koyduğu, diğer erkeklerle bu konuyu nasıl müzakere ettiği ele alınabilir. Bölgesel ve karşılaştırmalı erkeklik (Peace ve Pringle, 2001) veya erkekliğin coğrafyası (Connell ve Messerschmidt, 2005) kavramları da bu tür çalışmalar için yol gösterici niteliktedir. Ayrıca, bu çalışmanın katılımcılarının savunduğu bazı görüşler, örneğin kadınların erkeklerden beklentileriyle ilgili atıfları, kadınların dâhil edildiği çalışmalarla incelenebilir. Bu çerçevede gelecek çalışmalarda kadınların da erkekliği nasıl algıladığı, erkekliğe ne tür özellikler atfettiği, erkeklerden

ve erkeklikten ne beklediği ele alınabilir. Bunun için sadece kadınlardan oluşan odak grup görüşmeleri gerçekleştirilebileceği gibi kadınlar ve erkeklerin birlikte tartışmasına olanak tanıyan odak gruplar da oluşturulabilir. Böylece erkekliğin kadınlıkla tezatlık üzerinden nasıl ele alındığı daha detaylı bir şekilde çalışılabilir.

¹Brym (1998), cinsiyet ve cinselliğin fizyolojik/biyolojik bir temeli olmakla birlikte bunları isimlendirme, tanımlama, teşvik etme, bastırma ve biçimlendirme sürecinin bütünüyle kültürel olduğunu belirtir (akt. Atay, 2004).

² Atay (2004, s. 12, dipnot 3), “[t]oplumsal kurumların birer ‘kültürel icat’ olarak alınmayıp doğal gereksinimler sonucunda ortaya çıktıkları inancıyla haklılaştırıldığı ve sorgulamaksızın kabullerinin sağlandığı sürece” doğallaştırma [*naturalisation*] ismini verir. Yazara göre doğallaştırmadan “en çok nasibini alan cinsiyet ve cinselliktir.”

³ Kişiler arası ve gruplar arası karşılaştırmalara dayalı kimlik süreçleri, Turner ve arkadaşlarının (1987) ileri sürdüğü kendini-kategorileme kuramının temel önermelerinden biridir.

⁴Erkekler ve erkeklik çalışmaları hakkında disiplinler arası bir gözden geçirme için Edley ve Wetherell (1995)’e bakılabilir. Erkeklik çalışmalarının antropolojik açıdan eleştirisi için ise bkz. Cornwall ve Lindisfarne (1994).

⁵O dönem yeniden güçlenen feminist hareket içinde erkekler ve erkeklik konusunda farklı görüşler gündeme gelir. Her şeyi baskılayan erkeklere ve erkeklığe karşı mücadele etmek ile erkeklığı anlamak arasında konumlanan bu farklı görüşler arasındaki tartışmalar hala sürüyor. Bu tartışmaların alevlendiği konulardan biri, erkeklerin 8 Mart etkinliklerine katılıp katılmaması üzerinedir.

⁶Erkeklik sosyolojisi alanında 19. yüzyılda ortaya konulan çalışmalar cinsiyet farklarıyla ilgilenmiş ve toplumsal cinsiyet o dönemde biyolojik temelleriyle ele alınmıştır. Kısa bir tarihçe için bkz. Carrigan, Connell, Lee (1985).

⁷Erkeklerin baskıcı davranışının kaynağını erkeklik rolünde gören cinsiyet rol kuramları, cinsiyetler arası güç ilişkilerinden bahsetmez. Erkek ve kadın davranışlarını açıklamada sosyal roller yaklaşımını benimseyen Alice Eagly’nin 1970’lerde ileri sürdüğü cinsiyet rolleri yaklaşımının sosyal psikoloji alanyazınındaki ağırlığını günümüzde de koruduğu söylenebilir. Eagly’nin önermeleri temelinde biyoloji ve psikoloji disiplinlerinin buluşmasının teşvik edildiği Avrupa Sosyal Psikoloji Derneği’nin desteğiyle 24-27 Haziran 2017 tarihleri arasında Berlin’de düzenlenen “Gender roles in the future? Theoretical foundations and future research directions” isimli toplantı, cinsiyet rolleri bakış

açısının önümüzdeki yıllarda da alanı belirleyeceği izlenimi veriyor. Biyoloji ve psikoloji disiplinlerini buluşturma çabasıyla somutlanan bakış açısı, erkeklik sosyolojisi alanının önermelerine kapalı gibi görünüyor.

⁸Schwartz (2012), değerleri muhafazakârlık (geleneksellik, uyma ve güvenlikle ilgili değerler) ve değişime açıklık (uyarım ve öz-yönlendirme ve hazcılıkla ilgili değerler) olarak ayırt eder.

⁹Benzer bir biçimde Connell (1998) da erkeklerin sahip olduğu toplumsal avantajlarının bedelini ödediğini, bu bedellerin bazen çok yüksek olduğunu ifade eder.

Kaynakça

- Akça, E. B., & Tönel, E. (2011). Erkek(lik) çalışmalarına teorik bir çerçeve: Feminist çalışmalardan hegemonik erkeklığe. İ. Erdoğan (Ed.), *Medyada hegemonik erkek(lik) ve temsil* içinde (s. 11-39). İstanbul: Kalkedon.
- Alcock, J., & Sadava, S. (2014). *An introduction to social psychology: Global perspectives*. London: Sage.
- Altınay, A. G. (2013). 'Askerlik yapmayana adam denmez': Zorunlu askerlik, erkeklik ve vatandaşlık. N. Y. Sünbülüoğlu (Ed.), *Erkek millet asker millet: Türkiye'de militarizm, milliyetçilik, erkek(lik)ler* içinde. Ankara: İletişim.
- Arık, E. (2013). Türkiye'de psikoloji bölümleri kontenjanları. Erişim tarihi 14 Mayıs 2018, <http://www.enginarik.com>
- Atay, T. (2004). "Erkeklik" en çok erkeği ezer! *Toplum ve Bilim*, 101, 11-30.
- Barutçu, A. (2013). *Türkiye'de erkeklik inşasının bedensel ve toplumsal aşamaları*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları ABD. Basılmamış yüksek lisans tezi.
- Becker, J. C. (2010). Why do women endorse hostile and benevolent sexism? The role of salient female subtypes and internalization of sexist contents. *Sex Roles*, 62(7-8), 453-467. doi:10.1007/s11199-009-9707-4
- Becker, J. C., & Wagner, U. (2009). Doing gender differently—The interplay of strength of gender identification and content of gender identity in predicting women's endorsement of sexist beliefs. *European Journal of Social Psychology*, 39(4), 487-508. doi:10.1002/ejsp.551
- Bolak-Boratav, H., Okman-Fişek, G. ve Eslen-Ziya, H. (2017). *Erkekliğin Türkiye halleri*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Bozok, M., (2009), Feminizmin erkekler cepesindeki yankısı: Erkekler ve erkeklikler üzerine eleştirel incelemeler. *Cogito*, 58, 269-284.
- Braidotti, R. (2013). Posthuman humanities. *European Educational Research Journal*, 12(1), 1-19. doi:10.2304/eerj.2013.12.1.1.s
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3 (2), 77-101. doi:10.1191/1478088706qp063oa
- Brody, L. R., & Hall, J. A. (2008). Gender and emotion in context (3rd Ed.). In M. Lewis, J. M. Haviland-Jones & L. F. Barrett (Eds.), *Handbook of emotions* (pp. 395-408). Ny: Guilford.
- Brym, R. J. (1998). *New society: Sociology for the 21st century*. Toronto: Harcourt Brace.
- Caballo, V. E., Salazar, I. C., Irurtia, M. J., Arias, B., Hofmann, S. G., & CISO-A Research Team. (2014). Differences in social between men and women across 18 countries. *Personality and Individual Differences*, 64, 35-40. doi:10.1016/j.paid.2014.02.013
- Carrigan, T., Connell, B., & Lee, J. (1985). Toward a new sociology of masculinity. *Theory and Society*, 14(5), 551-604.
- Connell, R. W. (2014). The sociology of gender in Southern perspective. *Current Sociology Monograph*, 62 (4), 550-567. doi:10.1177/0011392114524510
- Connell, R. W. 1998. Masculinities and globalization. *Men and Masculinities*, 1(1), 3-23.
- Connell, R. W. (1995). *Masculinities*. Berkeley: University of California Press.
- Connell, R. W., & Messerschmidt, J. W. (2005). Hegemonic masculinity: Rethinking the concept. *Gender and Society*, 19(6), 829-859. doi:10.1177/0891243205278639

- Cornwall, A., & Lindisfarne, N. (Eds.) (1994). *Dislocating masculinities: Comparative ethnographies*. London: Routledge.
- Deaux, K. (2006). *To be an immigrant*. NY: Russell Sage Foundation.
- Deaux, K., & Major, B. (1987). Putting gender into context: An interactive model of gender-related behavior. *Psychological Review*, 94, 369–389. doi:10.1037/0033-295X.94.3.369
- Demez, G. (2005). *Kabadayıdan sanal delikanlıya değişen erkek imgesi*. İstanbul: Babil.
- Dovidio, J. F., Hewstone, M., Glick, P., & Esses, V. M. (2010). Prejudice, stereotyping and discrimination: Theoretical and empirical overview. In J. F. Dovidio, M. Hewstone, P. Glick & V. M. Esses (Eds.), *The Sage handbook of prejudice, stereotyping and discrimination* (pp. 3-29). LA: Sage.
- Duckitt, J. (2010). Historical overview. In J. F. Dovidio, M. Hewstone, P. Glick & V. M. Esses (Eds.), *The Sage handbook of prejudice, stereotyping and discrimination* (pp. 29-45). LA: Sage.
- Eagly, A. H., & Steffen, V. J. (1984) Gender stereotypes stem from the distribution of women and men into social roles. *Journal of Personality and Social Psychology*, 46, 735–754. doi:10.1037/0022-3514.46.4.735
- Eagly, A. H., & Wood, W. (2011). Social role theory. In P. A. M. Van Lange, A. W. Kruglanski & E. T. Higgins (Eds.), *Handbook of theories of social psychology* (vol 2, pp. 458-476). London: Sage.
- Edley, N. (2017). *Men and masculinity: The basics*. New York: Routledge.
- Edley, N., & Wetherell, M. (1995). *Men in perspective: Practice, power and identity*. Hemel Hempstead, UK: Prentice Hall.
- Else-Quest, N. M., Higgins, A., Allison, C., & Morton, L. C. (2012). Gender differences in self-conscious emotional experience: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 138, 947-982. doi:10.1037/a0027930

- Finfgeld-Connett, D. (2014). Use of content analysis to conduct knowledge-building and theory-generating qualitative systematic reviews. *Qualitative Research*, 14, 341–352. doi:10.1177/1468794113481790
- Fischer, A. H., & Manstead, A. S. (2000). The relation between gender and emotions in different cultures. In A. H. Fischer (Ed.), *Gender and emotion: Social psychological perspectives* (pp. 71-94). Cambridge: Cambridge University Press.
- Fischer, A. H., Rodriguez-Mosquera, P. M., van Vianen, A. E., & Manstead, A. S. (2004). Gender and culture differences in emotion. *Emotion*, 4, 87-94. doi:10.1037/1528-3542.4.1.87
- Glick, P., Sakalli-Uğurlu, N., Akbaş, G., Orta, İ. M., & Ceylan, S. (2016). Why do women endorse honour beliefs? Ambivalent sexism and religiosity as predictors. *Sex Roles*, 75(11-12), 543-554. doi:10.1007/s11199-015-0550-5
- Gutmann, M. C. (1996). *The meanings of macho: Being a man in Mexico city*. Berkeley: University of California Press.
- Hammock, G. S., & Richardson, D. R. (1992). Predictors of aggressive behavior. *Aggressive Behavior*, 18 (3), 219-229. doi:10.1002/1098-2337
- Hayes, N. (2010). *Doing psychological research: Gathering and analyzing data*. Berkshire: Open University Press.
- Helgeson, V. S. (2012). *The psychology of gender* (4th Ed.). Boston: Pearson.
- Ishii-Kuntz, M. (2003). Balancing fatherhood and work: Emergence of diverse masculinities in contemporary Japan. In J. E. Roberson & N. Suzuki (Eds.), *Men and masculinities in contemporary Japan*. London: Routledge Curzon.

- Jost, J. T., & Amodio, D. M. (2012). Political ideology as motivated social cognition: Behavioral and neuroscientific evidence. *Motivation and Emotion*, 36, 55-64. doi:10.1007/s11031-011-9260-7.
- Jost, J. T., & van der Toorn, J. (2012). System justification theory. In P. A. M. van Lange, A. W. Kruglanski & E. T. Higgins (Eds.), *Handbook of theories of social psychology*, (vol. 2, pp. 313-343). London: Sage.
- Kandiyoti, D. (1997). *Cariyeler, bacılar, yurttaşlar: Kimlikler ve toplumsal dönüşümler*. İstanbul: Metis.
- Kessler, S. J., Ashenden, D. J., Connell, R. W., & Dowsett, G. W. (1982). *Ockers and disco-maniacs: Sex, gender and secondary schooling*. Sydney: Inner City Education Centre.
- Kimmel, M. (1996). *Manhood in America: A cultural history*. New York: The Free Press.
- Kimmel, M. (Ed.) (1987). *Changing men: New directions in the study of men and masculinity*. Newbury Park, CA: Sage.
- McLean, C. P., & Anderson, E. R. (2009). Brave men and timid women? A review of the gender differences in fear and anxiety. *Clinical Psychology Review*, 29, 496-505.
doi:10.1016/j.cpr.2009.05.003
- Morris, K. L. (2013). *Differentiating between objectification and animalization: Associations between women, objects, and animals. Graduate Theses and Dissertations*.
<http://scholarcommons.usf.edu/etd/4831>
- Nisbett, R. E., & Cohen, D. (1996). *Culture of honor: The psychology of violence in the South*. Westview, Boulder, CO, USA.
- Onaran, O., Bükler, S. ve Bir, A. A. (1998). *Eskişehir'de erkek rol ve tutumlarına ilişkin alan araştırması*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi.

- Onur, H. ve Koyuncu, B. (2004). "Hegemonik" erkekliğin görünmeyen yüzü: Sosyalleşme sürecinde erkeklik oluşumları ve krizleri üzerine düşünceler. *Toplum ve Bilim*, 101, 31-49.
- Osterman, L. L., & Brown, R. P. (2011). Culture of honor and violence against the self. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 37 (12), 1611-1623. doi:10.1177/0146167211418529.
- Özbay, C. (2013). Türkiye'de hegemonik erkekliği aramak. *Doğu Batı*, 63, 185-204.
- Parrott, D. J., & Zeichner, A. (2003). Effects of hypermasculinity on physical aggression against women. *Psychology of Men & Masculinity*, 4, 70-78. doi:10.1037/1524-9220.4.1.70
- Peace, B., & Pringle, K. (Eds.) (2001). *A man's world? Changing men's practices in a globalized world*. London: Zed Books.
- Potter, J., & Wetherell, M. (1987). *Discourse and social psychology: Beyond attitudes and behavior*. London: Sage.
- Puente, S., & Cohen, D. (2003). Jealousy and the meaning (or nonmeaning) of violence. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29, 449-460. doi:10.1177/0146167202250912
- Sakallı-Uğurlu, N., & Akbaş, G. (2013). Namus kültürlerinde "namus" ve "namus adına kadına şiddet": Sosyal psikolojik açıklamalar. *Türk Psikoloji Yazıları*, 16(32), 76-91.
- Schwartz, S. H. (2012). An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2 (1). https://doi.org/10.9707/2307-0919.1116.
- Selek, P. (2008). *Sürüne sürüne erkek olmak*. Ankara: İletişim.
- Sidanius, J., & Pratto, F. (1999). *Social dominance: An intergroup theory of social hierarchy and oppression*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

- Şimşek, A. ve Alaslan, F. (2014). Milliyetçi tarihten milli tarihe, çatışmacı eğitimden barışçı eğitime doğru Türkiye’de tarih ders kitapları. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 40. Erişim tarihi 14 Mayıs, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/382696>
- Tajfel, H., & Turner, J. C. (1986). An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations* (pp. 33-48). Greenwich, CT: JAI Press.
- Turner, J. C., Hogg, M. A., Oakes, P. J., Reicher, S. D. & Wetherell, M. S. (Eds.) (1987). *Rediscovering the social group: A self-categorization theory*. Oxford: Blackwell.
- Üskül, A. K., Cross, S. E., Sunbay, Z., Gercek-Swing, B., & Ataca, B. (2012). Honor bound: The cultural construction of honor in Turkey and the Northern United States. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 43 (7), 1131-1151. doi:10.1177/0022022111422258
- Vandello, J. A., & Cohen, D. (2003). Male honor and female fidelity: Implicit cultural scripts that perpetuate domestic violence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(5), 997-1010. doi:10.1037/0022-3514.84.5.997.
- Wetherell, M., & Edley, N. (1999). Negotiating hegemonic masculinity: Imaginary positions and psycho-discursive practices. *Feminism and Psychology*, 9(3), 335-356. doi:10.1177/0959353599009003012
- Wetherell, M. (1998). Positioning and interpretative repertoires: Conversation analysis and post-structuralism in dialogue. *Discourse and Society*, 9(3), 431-56. <https://www.jstor.org/stable/42888205>
- Yaman Efe, Ş., & Ayaz, S. (2010). Domestic violence against women and women's opinions related to domestic violence. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 11(1), 23-29.